

Van bibliothecaris tot klavecimbelbouwer

Interview met Jan Kalsbeek

Jan Kalsbeek maakte een bijzondere carrièreswitch. Hij ruilde zijn werk als bibliothecaris in voor het vak van klavecimbelbouwen. Met behulp van vrienden, tekeningen en boeken trainde hij zichzelf in het bouwen van klavecimbels. Zijn oog voor detail, kennis van klassieke muziek en passie voor het instrument en haar geschiedenis, zorgde ervoor dat hij inmiddels al meer dan honderd instrumenten heeft gebouwd. In de toekomst wil Jan hele bijzondere klavecimbels bouwen, die buiten het geijkte stramien vallen.

Een oud instrument opknappen

“Ik ben geboren in Oegstgeest. Na mijn afstuderen heb ik als bibliothecaris gewerkt. Ik speelde veel op de piano van mijn ouders. Toen ik voor mijn werk naar Gelderland verhuisde had ik geen instrument meer. In die tijd was ik erg geïnteresseerd geraakt in klavecimbels en ik kon een oud, goedkoop instrument overnemen dat nogal beschadigd was. Samen met een vriend, die handenaarbeidleraar was, ben ik dat gaan opknappen om er op te kunnen spelen. Nadat we dat project af hadden, zei die vriend: ‘zullen we een nieuwe maken?’ ‘Kan dat dan?’ dacht ik. Maar hij had daar alle vertrouwen in en ik heb mij laten overhalen. We hadden echter geen geld voor materiaal. Toen kwam mijn vader te hulp. Hij zei: ‘Als jij een nieuwe maakt dan wil ik de ouwe en betaal ik het materiaal voor de nieuwe.’

Houtje touwtje voor een nieuwe klavecimbel

Als bibliothecaris had ik inmiddels wel het één en ander verzameld over klavecimbelbouw. Ik had onder andere een boek van de Amerikaan Frank Hubbard. In dat boek stonden schaaltekeningen, waar ook maten bij stonden. We hebben zo'n tekening uitvergroot en zijn dat gaan bouwen. In die tijd waren er in Amerika bouwpakketten voor klavecimbels. In Amsterdam was een man die die dingen importeerde. Er kwam wel eens wat aan dat niet helemaal heel was. Ik heb daar een beschadigde klankbodem gekocht, gerepareerd en die heb ik gebruikt. Zo heb ik houtje touwtje dingen bij elkaar gesprokkeld en bouwde een nieuw klavecimbel.

Op de goeie weg

Op een gegeven moment had ik het verlangen om eens een ander type klavecimbel te maken. Maar waar haalde ik de informatie vandaan? In de zomer van 1974 bezocht ik met mijn vrouw een muziekfestival in Brugge. Ik ontmoette daar een Amerikaanse klavecimbelbouwer die ook veel klavecimbels restaureerde. Hij heeft mij vanuit Amerika wel 5, 6 tekeningen opgestuurd. Daar ben ik mee begonnen. Ik heb het idee dat je in het leven als het ware zetjes krijgt als je op de goeie weg bent. Dit was er eentje van.

Full-time klavecimbels bouwen

Ik ben de eerste tijd klavecimbels blijven bouwen voor mezelf. Zo eens in de twee jaar, in mijn vrije tijd. Als ik er een af had dan verkocht ik de ouwe. Na een tijdje gingen mensen al bestellen voordat ik het af had. Ik ben begonnen in de slaapkamer. Langzamerhand wilde ik het als beroep gaan doen. Maar ik had er niet helemaal de moed toe. Tot een vriend uit de buurt van Zutphen zei: 'Jan, gooi die suffe bibliotheek er toch uit en ga je hart volgen'. Ik heb dat met mijn vrouw overlegd en die heeft me daarin gesteund. We wilden graag een woonhuis en een werkplaats in Zutphen, dat was voor ons een beetje klein Brugge. Brugge, een stad waar we erg aan verknocht waren. Zo'n mooie stad met een carillon: dat had Zutphen ook. Via die vriend kwamen we aan een huis en werkplaats. Ik ben hier in 1982 gekomen en in '84 ben ik begonnen met full-time klavecimbels bouwen.

Oude leermeester

Er zijn haast geen opleidingen voor het bouwen van klavecimbels, het gaat meestal zoals bij mij. De studie is vooral kijken naar oude instrumenten, kijken hoe dingen gedaan werden. We beschouwen de bouwers van oude instrumenten als onze leermeesters. We gaan er van uit dat zij leefden in een tijd en cultuur waarin zij wisten wat ze deden. En daar kunnen we van leren. Het is niet zo dat ik denk: ik verzin maar wat. Ik probeer elke keer weer terug te gaan naar wat dat instrument geweest is. Wat is het klankideaal geweest in die tijd? Wat hebben ze toen daarmee willen uitdrukken? Bij het maken van ouwe instrumenten moet je veel kijken naar de volgorde waarop de dingen in elkaar zijn gezet. Het is detective werk. Waarom en hoe heeft die man dat precies zo gedaan? Het gaat zo ver dat een heleboel klavecimbelbouwers graag met handgereedschap werken om er dichterbij te komen. Want als je iets machinaal doet is het wel makkelijk, maar het is meteen een eind verder van je af.

Nu ik dood ben zing ik

Het is heel raar. Je bouwt een instrument dat zijn oorsprong honderden jaren geleden heeft. Doordat je er zo in verdiept, in de instrumenten, in de technieken, in de kunst die er op staat, voel je een zekere band met de mensen die dat vroeger gedaan hebben. Als ik naar oude instrumenten kijk word ik vaak geraakt door de liefde waarmee het gemaakt is. Je kunt twee instrumenten hebben die vrijwel geheel naar dezelfde tekening zijn gebouwd maar allebei heel anders klinken. Mijn instrumenten klinken naar mij, daar kan ik niets aan doen. Het is natuurlijk ook wonderlijk. Het is in feite een stel planken aan elkaar gelijmd, wat snaren er overheen en wat leuke toetsen erin. Maar als iemand er mooi op gaat spelen, dan doet het je wat. In ouwe tijden was dat begrip er al. Er is een Italiaans gedicht waarin een strofe voorkomt die luidt: toen ik leefde zweeg ik, nu ik dood ben zing ik. Dat gaat over het hout van een muziekinstrument. Aan het eind van het proces als er op gespeeld wordt kan je pas echt beoordelen hoe een klavecimbel is.

Het hout

Materialen liggen min of meer vast. Voor een bepaald onderdeel gebruik ik een bepaalde houtsoort. Voor het stemblok waar de stempennen in zitten wordt meestal eiken gebruikt. Dat is heel sterk hout. Dat moet, want daar komt veel kracht op. Een klankbodem moet de klank goed voortbrengen. Daar wordt meestal vurenhout voor gebruikt. Het is heel dun en moet aan speciale eisen voldoen. De kastwanden worden van populieren of lindehout gemaakt. Voor de klep gebruik ik meestal

wilgenhout. Er zijn collega's die daarvoor MDF gebruiken, maar dat klinkt niet. Het hele instrument trilt als er op gespeeld wordt en MDF trilt niet, dat is dood materiaal.

Snaren van ijzer en messing

De plectra waarmee snaren worden aangetrokken waren vroeger gemaakt van de schachten van veren, met name van ravenveren. Dat is best mooi materiaal, maar het is lastig en kwetsbaar. Het slijt makkelijker. Daar hebben we tegenwoordig een soort nylon voor waar ik lang mee heb geëxperimenteerd. De snaren werden vroeger van ijzer of messing gemaakt. Op het instrument dat hier in de werkplaats staat zitten messingsnaren. Er is verschil in geluid. IJzer of staal is natuurlijk veel sterker dan messing. Als je een messingsnaar opdraait, knapt 'ie bij een lagere toon dan een ijzeren snaar. Een snaar klinkt het beste als ie niet al te ver gespannen is van z'n breukspanning. Dus een instrument dat voor ijzer is bedoeld heeft langere snaren - zeker in de hogere tonen - dan een instrument dat bedoeld is voor messingsnaren.

Bebloede kattenpootjes op de klavecimbel

De kleur van het originele klavecimbel is in Frankrijk heel lang verplicht geweest: zwart van buiten en rood binnen de klep. In plaats van rood kun je er een schilderij op maken. Toen ik voor het eerst op een beurs ging exposeren met een instrument, zei mijn vader: 'ik schilder de deksel, dan komt het nog mooier uit.' Hij was schilder en beeldhouwer. In bepaalde stromingen werd de klankbodem beschilderd met bloemmotieven en vaak een rozet om het klankgat met een bloemenkrans er om heen. Behalve bloemen staan er vlinders en rupsen op. We hadden op een gegeven moment een klant die er graag stoffige kattenpootjes op wilde. Mijn vader vond dat afschuwelijk. Maar ik wist hoe ik vader aan moest pakken. Ik stelde voor: 'we maken een vogeltje dat dood gebeten is en van die bebloede pootjes.' Dat vond ie geweldig en hij maakte toen wel de pootjes.

De muziekmachine

Het is belangrijk dat je erg precies bent. Dat is één facet. Een klavecimbel is een soort muziekmachine. Er zit veel mechaniek in. Je hebt al die toetsen. Je hebt wat wij dan de dokjes noemen, die de toon aan tokkelen. Je hebt de snaren en de klankkast. Muzikaliteit is van belang. Ik kom uit een gezin waar veel muziek gemaakt werd. Mijn moeder zong en gaf zangles en mijn vader speelde piano. Ik ben opgegroeid met klassieke muziek en ik leerde aanvoelen of iets klopt. Het heeft mij goed gedaan dat ik kon spelen. En als alles af is speel ik altijd om te beoordelen of het goed werkt en of alles in evenwicht is.

Ik ben een uitgesproken beelddenker

Ik moet me ook dingen kunnen voorstellen. Ik heb heel vaak dat ik iets meet en dat ik denk: 'meettechnisch klopt het, maar het komt niet overeen met het beeld dat ik heb.' Ik ben een uitgesproken beelddenker, ik denk dat dat een talent is. Ik zit zo in elkaar. Ik kan in gedachten een heel stuk van een klavecimbel bouwen. Ik kan zien dat ik bepaalde dingen in een bepaalde volgorde moet doen, omdat ik er anders niet meer bij kan. Dat is ook een handicap. Iemand die dat niet heeft begint gewoon met een tekening. Maar ik moet er nog omheen lopen, er over denken. En als ik het

dan voor me zie, dan kan ik het maken. Het kan heel frustrerend zijn maar het heeft me ook voor veel ellende behoed.

Geen marketingman

Je moet je er op zo'n markt een beetje invechten. Ik heb een bepaald model genomen wat mij aanstond en daar heb ik een uitgekleden versie van gemaakt dat ik tegen een lage prijs kon leveren. Dat was in die tijd een reuze populair klavecimbel. Als we naar het festival voor oude muziek in Utrecht gingen kwamen we vaak met één of twee opdrachten terug. Dat is mijn entree geweest. Er waren natuurlijk al allerlei bouwers die allang bezig waren. Mijn instrumenten zijn overal terecht gekomen; in Duitsland, Portugal, de VS, Brazilië en Nieuw Zeeland. Maar de meesten heb ik in Nederland verkocht. Ik geloof dat ik in totaal 108 klavecimbels heb gebouwd, gemiddeld drie per jaar. Ik ben niet echt een marketingman, ik wil bouwen.

Klavecimbels buiten het geijkte stramien

Ik ben 65, het is een enorme verandering als je opeens pensioen krijgt. Ik heb nu pas gemerkt hoe ik altijd onder druk stond om genoeg geld binnen te krijgen. Ik heb wel over een opvolger gedacht natuurlijk. Ik ben wel eens met mensen bezig geweest, maar het is niet een weg die ik zal volgen. Ik heb ook wel stagiaires gehad maar ik werk het liefst alleen. Ik bouw zo af en toe voor een opdracht en ik ben echt van plan een aantal bijzondere klavecimbels te bouwen die een beetje buiten het geijkte stramien vallen omdat ik gewoon benieuwd ben hoe die klinken.

Dit verhaal is onderdeel van het oral history project Gemaakt in Gelderland. Oral history is een interviewmethode die de herinneringen van mensen vastlegt. Het verhaal van Jan Kalsbeek is opgetekend door Margreet Schimmel, lid van de werkgroep Oral History Gelderland.